

Опiкунсько-виховна дiяльнiсть в Україні як предмет наукового аналізу

Г. М. Лялюк

Львiвський державний унiверситет внутрiшнiх справ

М. Львiв, Україна

Corresponding author. E-mail: polgal@bigmir.net

Paper received 29.01.19; Revised 31.01.19; Accepted for publication 02.02.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-187VII76-10>

Анотація. Обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження опікунсько-виховної діяльності у вітчизняній педагогічній теорії та практиці, відсутність її цілісного вивчення, значущість історичного досвіду теоретичних і методичних засад опікунсько-виховної діяльності в Україні. Констатовано невизначеність провідних тенденцій розвитку опікунсько-виховної діяльності в Україні, наявність суперечностей та потребу їх розв'язання. Аналіз опікунсько-виховної діяльності у педагогічній теорії та практиці України ХХ - поч. ХХІ ст., в онтологічному, аксіологічному і культурологічному аспектах дозволить відтворити цілісну і системну реконструкцію генезису опікунсько-виховної діяльності у педагогічній теорії і практиці означеного періоду.

Ключові слова: діти-сироти, опіка, опікунсько-виховна діяльність, педагогіка, Україна.

Вступ. Нестабільна ситуація в Україні, воєнні дії на Сході (ООС) загострила низку соціальних явищ, а саме зубожіння населення, безробіття, трудову міграцію, що призвело до зниження виховних функцій сім'ї. Загалом збільшилась дитяча бездоглядність, безпритульність, ускладнилися прояви поведінкових девіацій. Отож, закономірним є посилення уваги вчених і прогресивної педагогічної громадськості до проблем опіки й опікунсько-виховної діяльності.

Короткий огляд публікацій по темі. Окремі аспекти опіки в Україні вивчали в історико-педагогічних (Р.Воляннюк, З.Нагачевська, О.Карпенко, Т.Логвиненко, Л. Фуштей), психолого-педагогічних (О.Антонова-Турченко, Л.Волинець, А.Капська, Н.Лисенко, І.Пеша, Б.Ступарик, Ю.Якубова) та (Д.Прутян, В.Довженко, З.Кияниця, Ю.Павленко, Л.Волинець, Н.Комарова, Ю.Парамонов) юридичних вимірах. Ученими проаналізовано феномен соціального сирітства, форми й методи опіки над дітьми у період трансформації суспільного устрою, опіки в сучасному цивільному законодавстві.

Багатий теоретико-практичний досвід опікунсько-виховної діяльності накопичено науковцями Західної Європи та США. У наукових дослідженнях представлено розмаїття, а часом, і суперечливість між дефініціями і поняттями «опіка», «опікунська діяльність», «опікунсько-виховна діяльність». Водночас, сучасна освіта потребує спеціально підготовленого фахівця, який би професійно вирішував питання опікунсько-виховної діяльності. Відтак, це вимагає аналізу й уточнення змісту ключових для опікунської педагогіки завдань. Потребують аналізу й корегування змісту поняття «опіка», «опікунська діяльність», «опікунсько-виховна діяльність».

Питанням теорії та практики опікунсько-виховної діяльності дітей-сиріт та дітей сиріт у вітчизняній педагогіці початку ХХ ст. присвячена незначна кількість наукових праць. Опікунсько-виховна діяльність різних суспільних інституцій і приватних осіб, пов'язана з утриманням та вихованням дітей-сиріт у зазначений період, досліджується Л. Березівською, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Т. Завгородньою О. Сухомлинською, В. Федяєвою та ін. Проблеми дітей-сиріт в сучасній Україні та шляхи їх вирішення є предметом вивчення Г. Бевз, О. Безпалько, Л. Волинець, Л. Зава-

цької, І. Зверевої, І. Іванової, А. Капської, Н. Комарової, І. Пеші, В. Поліщук і т.д. Вітчизняний досвід виховання й опіки дітей-сиріт початку ХХ ст. висвітлено у працях Б. Грінченка, В. Одоєвського, К. Ушинського та ін. Дослідження у галузі соціального розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснювали радянські вчені: А. Довгалевська, Н. Іванова, О. Заводілкина, А. Ліханов, А. Макаренко, Я. Мамонтов, В. Сухомлинський і т.д. Актуальність порушеної проблеми підтверджують сучасні вітчизняні історико-педагогічні розвідки з проблем виховання та опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, виконані В. Бондаренко, І. Голубочкіною, Т. Завгородньою, В. Федяєвою.

В українській історико-педагогічній науці поняття «опіка», опікунсько-виховна діяльність не належать до чітко обґрунтованих і визначених (І. Бартошевський, І. Зверева, Л.Коваль, В.Костів, А.Макаренко, В.Сухомлинський, С.Хлебнік). «Опіка», «опікунсько-виховна діяльність» є складним багатоаспектними поняттями, зміст яких доповнюється, розширюється, поглиблюється зі зміною суспільно-політичних, соціально-економічних умов держави.

Мета – проаналізувати наукові підходи до феномену опікунсько-виховної діяльності та обґрунтувати необхідність поглибленого ретроспективного аналізу опікунсько-виховної діяльності в Україні (ХХ – початок ХХІ ст.).

Матеріали і методи. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі активно досліджуються різні напрями соціально-педагогічної діяльності, та поняття опікунсько-виховної діяльності серед них майже не зустрічається. Вважаємо, що опікунсько-виховна діяльність є складовою соціально-педагогічної діяльності, і це саме той вид діяльності, який реалізує соціальний педагог у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зміст такої діяльності наповнений особливим контекстом – це прийняття дитини у заклад, соціальний психолого-педагогічний супровід дитини у закладі, допомога і сприяння соціалізації поза навчально-виховним закладом. Прийняття і введення в обіг поняття «опікунсько-виховна діяльність», на нашу думку, це актуальне питання сьогодення. На такий висновок нас наводить проведений аналіз сучасної наукової літератури,

який дозволив з'ясувати наступне.

Вихідним моментом трактування дефініції «опіка» є аналіз потреб дитини у глобальному контексті, що охоплює ситуації загалом й умови, в яких перебуває дитина. У визначенні поняття «опіка» можна виділити кілька підходів. Перший, етимологічний підхід – заступництво, догляд, турбота, піклування. Особливо цінним є їхній досвід, для якого характерні є пошук і вдосконалення різних форм опіки, опікунсько-виховної системи, поява багатьох концепцій виховання дітей-сиріт. Опікунсько-виховна діяльність упродовж віків набувала різних суспільних забарвлень, здебільшого маючи потрібне підґрунтя. У першому випадку опіка виступала у формі добродійності, надаючи першочергового значення ідеї милосердя і допомозі ближньому. У другому – пов'язана з реформаторським рухом, який пропагував такі цінності, як солідарність, справедливість, рівність, волю і братерство. У третьому – концентрувалася навколо гуманістичної ідеї людського співтовариства в умовах демократичного суспільства. Другий, юридично-педагогічний: «Опіка (піклування) – особлива форма державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишилися без піклування батьків» [3, с.140].

Третій, соціально-педагогічний, який з позицій сьогодення у широкому розуміння Т. Завгородня, Н. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. Ступарик трактують як «сукупність зусиль, обов'язків і дій, здійснюваних для того, щоб, зробити ці умови оптимальними, використати їх доцільно для щонайповнішого розвитку дітей і молоді» [3, с.88]. З поняттям опіка пов'язана категорія виховання, яке в українській педагогічній науці трактується широко й неординарно.

Науковий інтерес викликають, звичайно і компаративні дослідження. Кожна держава, враховуючи традиції, культуру, етнопедагогічні засади опіки і виховання, формує власні шляхи її розв'язання. Проведений аналіз структури педагогічної науки кількох країн, зокрема Польщі, і можна констатувати, що опіка є предметом окремої галузі педагогіки – опікунської педагогіки, яка має свій предмет дослідження, сферу наукових зацікавлень, практичну спрямованість.

Окремим аспектам досліджуваної проблеми присвячено дисертаційні дослідження (С. Денисюк, Х. Дзюбинська, О. Карпенко, В. Кушнір, В. Мисько, Н. Савченко, В. Ханенко, Ю. Яким та ін.).

Результати та їх обговорення. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне систематизувати історико-педагогічні, психолого-педагогічні та соціально-педагогічні дослідження з опікунсько-виховної діяльності в Україні. Напрацьовані матеріали, стануть теоретичним та методичним підґрунтям для підготовки майбутніх педагогів до опікунсько-виховної діяльності, удосконалять базові професійно-педагогічні компетенції педагога та соціального педагога зокрема.

Актуальність наукового осмислення проблеми і

доцільність дослідження підтверджують виявлені суперечності між:

– проголошенням державою курсу на деінституалізацію інтернатних закладів та дитячих будинків, необхідності розширення сімейних форм опіки і реальним зростанням кількості дітей-сиріт, збільшенням загрози виникнення соціального сирітства в Україні;

– тенденцією інтегрування України до європейського освітнього простору й потребою збереження традицій опікунсько-виховної діяльності і задоволення опікунських потреб у вітчизняній педагогічній теорії та практиці;

– об'єктивною необхідністю забезпечення належної опіки і виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування і недостатнім рівнем узагальнення та систематизації вітчизняного досвіду опікунсько-виховної діяльності в українській педагогіці;

– потребою комплексного сприймання опікунсько-виховної діяльності та внутрішнім дисбалансом між її окремими компонентами;

– об'єктивною потребою ефективно розв'язувати проблеми опікунсько-виховної діяльності в Україні та недостатністю осмислення історичного розвитку опікунсько-виховної діяльності у педагогічній теорії та практиці, що перешкоджає створенню і реалізації науково обґрунтованих концепцій опікунсько-виховної діяльності.

Висновки. Отже, актуальність і доцільність дослідження опікунсько-виховної діяльності у вітчизняній педагогічній теорії та практиці, відсутність її цілісного вивчення, значущість історичного досвіду теоретичних і методичних засад опікунсько-виховної діяльності в Україні, основних напрямів її розвитку, творчого доробку педагогів у сфері опіки та виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, а також невизначеність провідних тенденцій розвитку опікунсько-виховної діяльності в Україні, наявність суперечностей та потреба їх розв'язання зумовлюють потребу ретроспективного аналізу опікунсько-виховної діяльності в Україні (XX – початок XXI ст.).

Необхідною умовою вивчення генезису опікунсько-виховної діяльності у педагогічній теорії і практиці є вияв методологічних засад педагогічного пошуку на філософському, загально-науковому, конкретно-науковому рівнях. Взаємодія та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів дослідження проблеми опікунсько-виховної діяльності у педагогічній теорії та практиці України ХХ-поч. ХХІ ст., вивчення її в онтологічному, аксіологічному і культурологічному аспектах дозволить відтворити цілісну і системну реконструкцію генезису опікунсько-виховної діяльності у педагогічній теорії і практиці означеного періоду, витоки становлення і розвитку опікунсько-виховної діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / Завгородня Т. К., Лисенко Н. В., Мажец Д.-К., Ступарик Б. М. (заг.ред.). – Івано-Франківськ; Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 152 с.
2. Правила опіки та піклування / Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Міністерство освіти України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство праці та соціальної політики України: наказ № 387/3680 від 17 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99>
3. Словник-довідник для соціальних працівників та

соціальних педагогів: довідкове видання / ред.: А.Й. Капська, І. М. Пінчук, С.В. Толстоухова. – Київ: [б. в.], 2000. - 260 с.

4. Фуштей Л. Опіка й опікунське виховання дітей як предмет аналізу / Фуштей Л. // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 1. – С. 15-19.

REFERENCES

1. The care over children on the day of the transformation of a social order: a monograph / Zavorodnia T. K., Lysenko N. V., Mazhets D.-K., Stuparyk B. M. (zah.red.). – Ivano-Frankivsk; Uzhhorod : Mystetska liniia, 2002. – 152 p.
2. The rule of care and guardianship / Derzhavnyi komitet Ukrainy u spravakh simi ta molodi, Ministerstvo osvity Ukrainy, Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, Ministerstvo pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy: nakaz № 387/3680 vid 17 chervnia 1999 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99>
3. Dictionary for social workers and social pedagogues : spravochne yzdanye / red.: A.I. Kapska, I. M. Pinchuk, S. V. Tolstoukhova. - Kyiv : [b. v.], 2000. - 260 p.
4. Fushtei L. The care and guardianship of children as an object of analysis / Fushtei L. // Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka. – 2007. – № 1. – P. 15-19.

The Tutelage-Educational Activity in Ukraine as the Subject of Scientific Analysis

G. M. Lialiuk

Abstract. The urgency and expediency of the research of the guardian-educational activity in the national pedagogical theory and practice, the absence of its holistic study, significance of the historical experience of the theoretical and methodical principles of the guardian-educational activity in Ukraine is substantiated. The uncertainty about the leading trends in the development of tutelage activities in Ukraine, the existence of contradictions and the need for their solution are stated. The analysis of the tutelage - educational activity in the pedagogical theory and practice of Ukraine (XX – beg XXI century), in the ontological, axiological and cultural aspects will allow to reproduce a holistic and systematic reconstruction of the genesis of the tutelage-educational activity in the pedagogical theory and practice of the designated period.

Keywords: orphan, tutelage, tutelage-educational activity, pedagogy, Ukraine.